

GÜÇLENDİRİLMİŞ PARLAMENTER SİSTEM:

BİRİNCİ "TEMEL TAŞ": GÜÇLÜ VE ETKİN BİR PARLAMENTO:

Yasama ile ilgili reformların kanaatimce 4 temel amacı olmalıdır: i) Parlamento gerçekten halkın %100'ünü doğru ve adil şekilde temsil etmeli (adil ve dengeli seçim yasaları), ii) Halkın %100'ünü temsil eden tek organ olduğu için, Parlamento sistemdeki en güçlü organ olmalı, yetkileri güçlendirilmeli (hükümet kurma, kanun yapımı, bütçe ve yürütmeyi denetlemede), iii) Parlamentosunun gerçekten güçlü olması için her milletvekili güçlenmeli (siyasi partiler yasası) ve iv) Parlamento güçlenirken, istikrarsız hükümetlere de yol açmamalı ("rasyonelleştirilmiş parlamentarizm").

Şimdi bu 4 amaca ulaşmak için gereken temel reformları kısaca özetleyelim:

1- HÜKÜMETİ BELİRLEME HAKKI

Bakanlar Kurulu'na ilişkin güvenoyu sisteminde *esas yetki* parlamentoda olmalı. Cumhurbaşkanı'nın (CB) Başbakan önerisi üzerine ya 1) Meclis, Başbakanı seçmeli [3 aşamalı "Alman Sistemi"] veya 2) "İyileştirilmiş Güvenoyu Sistemi" kurulmalı [2017 öncesi güvenoyu sistemimizin *demokratikleştirilmiş* hali: CB, hükümet kurma yetkisini 1. gelen parti liderine vermeli, belli bir sürede hükümeti kuramazsa, CB yetkiyi 2. gelen parti liderine vermeli, vd. Süreç net kurallara bağlanmalı, tüm hükümet alternatiflerine bir şans tanınmalı. [Haziran 2015'deki durum tekrar yaşanmamalı]. Ayrıca, güven istemi sadece *üye tamsayısının salt çoğunluğuyla* reddedilebilmeli. ["Yapıcı/Kurucu güvensizlik oyu sistemi" getirilmeli ve bu çerçeveye entegre edilmeli]. Özetle, sistem demokratikleşecek, *esas yetki* *Parlamentoda* olacak, Cumhurbaşkanı'nın süreçteki rolü net kurallara bağlanacak.

2- BÜTÇE HAKKI

Bütçe hakkı tekrar parlamentoda olmalı ve geçmişe göre etkinleştirilmeli: Her demokratik sistemde (ister başkanlık ister parlamenter sistem olsun) bütçe hakkı/"cüzdan hakkı" *parlamentonundur*. Parlamentosunun halk adına kullandığı en önemli yetki/görevdir, ülke için vizyon çizme hakkıdır. Vergilerimizin nasıl harcanacağı karardır. Bütçe hakkı etkinleştirilmeli:

- Son söz tekrar Parlamento'da olmalı. [Şu an öyle değil: CB Bütçeyi hazırlıyor, Meclis *onaylamasa dahi*, bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilerek uygulanır].
- Bütçe disiplini (ve israfın azaltılması) için Meclis'in etkin bir denetim yapabilmesi önemli.
- Şeffaflık olmalı; bugün doğru düzgün denetlenmeyen, yeterli şeffaflık olmayan ("*ticari sır*", "*gizli rapor*", vb. kalkanlar arkasında saklanan) Varlık Fonu, Yap-İşlet-Devret projeleri şartları, Cumhurbaşkanı örtülü ödeneği (nereye harcadığı açıklanmayan yılda 2-3 Katrilyon TL (eski parayla) bu ödenekten harcanıyor). Kamu kaynakları söz konusu olduğunda gizlilik veya "ticari sır" kabul edilemez [Sadece bazı ülkelerde *istihbarat* konularında bir örtülü ödenek olabiliyor: O konularda dahi her partiden temsilci olan özel bir Meclis komisyonuna kapalı oturumda bilgi verilmektedir].
- Bütçe ve/veya Kesin Hesap Komisyonu başkanlığı çağdaş parlamenter sistemlerde artık muhalefetten bir milletvekilinde oluyor; yine elbette *iktidar komisyonunda çoğunlukta oluyor (bütçe vizyonunda son karar alıcı iktidar çoğunluğu olmalı) ama farklı görüşten başkan sayesinde gerçek bir denetim ve istişare süreci oluşuyor.* "Çoğulculuk/Katılımcılık" sağlanıyor. Bütçe disiplini için de önemli.
- Sayıştay'ın tüm raporları hiçbir gizlilik kısıtlaması olmadan sunulmalı/tartışılmalı.
- Gerçek bir istişare için yeterli süre olmalı; ABD'de Kongre'de bütçe süreci 8 ay sürüyor; bizde bütçenin esas tartışıldığı *Komisyon süreci* azami 55 gün: Bu yıl 38 gün sürdü.

3- KANUN YAPIMI

*Kanun yapımında parlamento etkin olmalı: a) Fiiliyatta yürütmenin hazırladığı (20-30 farklı konuya değindiği için milletvekillerinin çoğu zaman içeriğine hâkim olamadığı) yasalar olan "Torba Yasa" uygulaması kaldırılmalı veya son derece kısıtlı/istisnai kurallara bağlanmalı. b) Parlamenter sisteme dönünce yine Kanun Hükmünde Kararname uygulaması olabilir (çoğu ülkede var): Ancak geçmişe göre daha net kurallara bağlanmalıdır, i) çok dar şartlara bağlanmalı; *net bir çerçeve çizen* bir yetki kanunun varlığı ve *ivedi/önemli/zorunlu bir durumun* bulunması ve ii) kısa sürede (en fazla 1 veya 2 ay içinde) Meclis'te tartışılıp onaylanmazsa, doğrudan yürürlükten kalkmalıdır. c) Kanun sürecine *Sivil Toplum katkısı* öngörülmelidir.*

4- HÜKÜMETİ DENETLEME HAKKI

Milletten yetki alan hükümet, ülkeyi yönetebilmeli, icraat yapabilmeli. Ancak, milletin tamamını temsil eden parlamento da hükümetin icraatını denetlemeli. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, parlamentonun tüm denetim yetkileri iptal edildi (sadece *imkânsız nisaplara bağlanan* Meclis Soruşturması kaldı). Meclis'in *parlamenter sistemdeki tüm geleneksel denetim yetkileri tekrar tesis edilmeli ve geçmişe göre etkinleştirilmeli, ama yine*

istikrarsızlığa yol açmayacak şekilde. 1) Sözlü soru/cevap geri getirilmeli: Parlamento konuşulan yerdir (“*parler*”). 2) Genel Görüşme (yasama yılında örneğin, 20 gün muhalefet belirlemeli (İngiltere, Almanya’da benzer sistemler var). Aksi takdirde, tüm genel görüşmeleri iktidar belirler gerçek bir diyalog şansı oluşmaz). 3) Meclis Araştırma, Soruşturma, Gensoru gibi mekanizmalarda temel yapı şöyle olmalı: i) nispeten *az sayıda MV önerebilmeli* (en azından mesele incelensin diye) ama ii) *istikrarsızlığa da yol açmamalı* (örneğin Gensoru verme yetkisi az sayıda Milletvekilinde olmalı ama güvensizlik oyu ile düşürme; üye tam sayısı salt çoğunluğu gerektirmeli. Başbakan için ise; salt çoğunluğun desteğini almış bir alternatif başbakan önerisi olmalı). Kritik bir ayrıntı: Meclis Soruşturma türü oylamalarının gerçekten sonuç verebilmesi için “*gizli oy*” sistemi daha katı kurallara bağlanmalıdır. [Gizli oy müessesesi; milletvekillerinin, soruşturmalara ilişkin, parti disiplininden korkmadan vicdanlarına göre oy vermelerini sağlıyor]. 4) Bazı daim-i komisyonlar kurulmalı; yolsuzlukla mücadele edecek bir *Siyasi Etik Komisyonu* gibi. *İhtisas komisyonları* güçlendirilmeli.

5- HER MİLLETVEKİLİ GÜÇLÜ OLMALI

Parlamentonun güçlü olması için her milletvekili de güçlü olmalı. Bunu sağlayacak temel reformlar özellikle ifade özgürlüğünün güçlendirilmesi (iktidarların *keyfi* uygulamasından koruyacak reform, Milletvekilliği düşürülmeden Anayasa Mahkemesi kararlarının beklenmesi, vb.) ve siyasi partilerde “parti-içi demokrasinin” arttırılması [1983 tarihli Siyasi Partiler yasası daha özgürlükçü hale getirilmeli, yasal düzenlemeler esasen *finansmanın denetimi* konusunda olmalı ve adayların en azından belli bir kısmının ön-seçimle belirleneceği öngörülebilir, kadın-erkek eşit temsil hedeflenmeli].

6- ADİL SEÇİM SİSTEMİ

Temsilde adalet ve yönetimde istikrar hedefi: 1- Liste usulü, nispi D’Hondt sistemi genel hatlarıyla doğru sistemdir. Dar bölge sistemi veya çok daraltılmış bölgeler, çoğunluk sistemine yol açıyor; çoğulculuğu yok ediyor ve ülkemiz için doğru bulmuyorum. [Sadece belki en büyük illerimiz için, örneğin İstanbul için, 3 seçim çevresi yerine 7-8 seçim çevresi düşünülebilir. Seçen-seçilene biraz “yakınlaştırmak” için. Ancak kesinlikle *gelecek seçimler öncesi değil*: Her seçim çevresi değişikliği YSK’ya “*seçim mühendisliği*” yapma imkânı tanır]. 2- Ülke barajı %3, %4 veya %5 olabilir [kitabımda %4 öneriyorum]. 3- Oyda eşitsizlik: Ülkemizde iller arası çok büyük bir *oyda eşitsizlik* var: Büyük illerimizin (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Antalya, vb.) vatandaşları Meclis’te yaklaşık *3 kat daha az temsil ediliyorlar* [Küçük illerin MV sayısını azaltmak olmaz, bu durumda tek çare, büyük illerde MV sayısı arttırmaktır. Toplam MV sayısı 700 olabilir. Bizimle aynı nüfusa sahip Almanya’da

Bundestag'da 736 MV var]. 4- Adil seçim süreci: i) kampanya harcamalarında üst limit öngörülmesi, iii) %1 oy alan her parti Hazine desteği almalı, iv) kamu imkanlarının kullanılması daha katı kurallarla engellenmeli, v) seçim kampanyalarının finansmanının denetimi etkinleştirilmeli, vi) seçime giderken Geçici Bakanlar Kurulu ("tarafsız" Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı ve Ulaştırma bakanı) müessesesi tekrar tesis edilmeli. 5- Güvenli seçimler: Yüksek Seçim Kurulu reformu yapılmalıdır. YSK daha çoğulcu bir yapıya dönüştürülmeli. En önemli husus; YSK'nın kararları *Anayasa Mahkemesi denetimine* tabi olmalıdır.

7- MECLİS, DEVLETİN KURUMSAL YAPISINI KORUMALI

Devletin kurumsal yapısının korunması için, devlette ve bağımsız kurumlarda, atamalar için liyakat kriterlerini (usul ve esasları) ve atama sürelerini Meclis, kanunla belirlemelidir. Çerçeveyi TBMM çizmeli. Atamalar, Bakanlar Kurulu kararı veya Üçlü Karar ile yapılmalı ama kilit atamalar için ayrıca *Meclis'te şeffaf bir mülakat* süreci öngörülmesi. Meclis'in, üye tam sayısı salt çoğunluğu ile adayları veto hakkı olmalı. Meclis'te şeffaf mülakatın olması, *daha kaliteli adayların* önerilmesine yol açacaktır.

8- MECLİS'İN SEÇİM DÖNEMİ-SÜRESİ

4 yıl öneriyorum [5 yıla göre daha demokratik buluyorum]. Avrupa'da çoğu ülkede 4 yılda bir genel seçim yapılıyor, örneğin: Almanya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Hollanda, İspanya, İsveç, İsviçre, Norveç, Yunanistan. Ancak hemen belirteyim, 5 yılda bir genel seçim öngören ülkeler de var; Fransa, İtalya, Belçika. 5 yıl da 4 yıl da kabul edilebilir ancak kanaatimce, 4 yıl doğru ve makul bir süredir. Üstelik ülkemizde neredeyse hiçbir iktidar 5 yılı tamamlamadığı için; sıkça "erken seçime" gidiliyor. Onun yerine, *öngörülebilir*, "yapılabilir", *gerçekçi* 4 yıl daha doğru olur diye düşünüyorum.

Av. Ece Güner Toprak.